

MAI MEDITÁCIÓK

Isten-tisztelet és a zene

GÁSPÁR CSABA
LÁSZLÓ

Gondolatok vallás és művészet kapcsolatáról

1956-ban született Budapesten. Filozófus, teológus, a Miskolci Egyetem BTK Filozófiai Intézetének egyetemi docense. Legutóbbi írását 2016. 11. számunkban közöltük. — A tanulmány alapja a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által 2017. március 16-án a Hild-villában „Keresztény egyházművészet a XXI. században” címmel rendezett szimpóziumon tartott előadás.

¹Vö. a IV. Lateráni (XII. egyetemes) zsinat (1215) megfogalmazásával: „a Teremtő és a teremtmény között nem lehet akkora hasonlóságot megjelölni, hogy egyúttal tudomásul ne vennénk a közöttük létező nagyobb különbözőséget” [inter creatorem et creaturam non potest similitudo notari, quin inter eos maior sit dissimilitudo notanda] (DS 806).

In medias res: Mozartot ki kell tiltani a templomból, mert miséin a Föld dalol, nem az Ég zeng. Veszélyes volt a világi harmóniakat beengedni a mise zenéjébe, mert Mozart korára már szétválaszthatatlanul egybecsengett az opera zenéje és a liturgia muzsikája; földi dallammá vált az égi kórus. Ezzel azonban az ember még korántsem emelkedett a mennybe, viszont elzáródott a menny, mert elnémult a hangja. Ég és Föld harmóniáját csak olyan mértékben állíthatjuk, amilyen mértékben a két zenei világ különbségét állítjuk.¹ Mozart a színpadon varázslat; a templomban pogányság és bálványimádás. Mozart zenéjébe még a Jóisten is úgy belefeledkezhet, hogy esetleg megfeledkezhet — rólunk...

✱

Az alábbiakban nem az egyszerű vallási népenekekről beszélek, amit Isten jámbor népe énekel a mise, illetve az istentisztelet bizonyos részein, hanem a *liturgikus szöveg megzenésítéséről*. Tény, hogy manapság az istentiszteleteken nem Haydn vagy Mozart kompozíciói szolgáztatják a zenét. Ennek oka azonban nem a muzsikájuk és a liturgia ellentétének észlelése és belátása, hanem technikai: a hétköznapi körülmények és adottságok nem teszik lehetővé, hogy a közösségek, plébániák, gyülekezetek kellő apparátussal és felkészült előadókkal tegyék ünnepélyessé a liturgikus alkalmat. Pedig szentimentális szívük és eltompult teológiai érzékük szerint — kegyesebben fogalmazva: lelkipásztori buzgalmukban — ezt tennék.

Lehetnék nagyon pedáns: ekkor definiálnám a vallást, a művészetet és a zenét, és a definíciók alapján megvizsgálnám, milyen viszonyban állhatnak egymással, hogyan szolgálja vagy nyomja el az egyik a másikat.

Ennek a pedantériának azonban ellene szegül a szóban forgó dolgoknak — a vallásnak, a zenének és a művészetnek — az a sajátossága, hogy nem definiálható egyszer s mindenkorra, hanem koronként mást és mást jelentenek, ha nem is minden közös vonás nélkül. A vallás fogalma teljesen más az antik világban és a kereszténységben, a politeista és a monoteista vallásokban; a művészet szintén különböző jelentést hordoz az ókorban, a középkorban, a reneszánszban, a modernitásban és a posztmodernitásban, a különböző kultúrákban betöltött szerepéről nem is szólva: Kelet és Nyugat nem

ugyanazt tekinti a művészet lényegének. — De maradjunk a mi szűkebb kultúránkban, és beszéljünk a jelen európai művészetének, zenéjének és vallásának kapcsolatáról. Ám zavarunk ekkor talán még nagyobb, mint ha történelmi távlatban vizsgálódnánk. Ma úgyszólván lehetetlen közös meghatározást találni a művészet számára, és a vallás sincs jobb helyzetben. Nem csupán arról van szó, hogy másként tekintenek a művészetre és a vallásra a társadalom különböző csoportjai (a laikus és a művész, a hívő és a nem-hívő), hanem egyenesen mást és mást tekintenek művészetnek, illetve vallásnak. Ami pedig a kereszténységet illeti, ott sem jobb a helyzet. A kereszténységen belül a művészet fogalma talán kevésbé vitatott, és még viszonylag egységesnek mondható, de a vallás mibenléte és ennek megfelelően a vallás és művészet/zene viszonya komoly eltéréseket mutat az egyes felekezetek szerint, elég, ha a keleti ortodox és a nyugati keresztény zene és liturgia viszonyára gondolunk.

Szent liturgia vagy megszentelt koncert?

Vajon a zene tartósan a vallás szolgálatába állítható, vagy előbb-utóbb a szolga kilép alárendelt helyzetéből, ahogyan Kant fogalmazott filozófia és teológia középkori viszonya kapcsán, mondván: igaz, hogy a filozófia a teológia szolgálóleánya, csakhogy immár — Kant korában — nem az úrnő uszályát hordozza mögötte alázatosan, hanem a fátylát viszi előtte büszkén... A zene és vallás viszonyára alkalmazva ez azt jelenti, hogy bár a zene szolgaként kezdte pályafutását a vallás közegeiben, de immár nem a vallást szolgálja, hanem csupán a termet bérli tőle. Ennek igazolására tulajdonképpen semmi mást nem kellene tenni, mint zenei példákkal bemutatni a zenetörténeti változásokat a gregoriántól Kodályig, és arra kérni a hallgatóságot, figyelnie meg saját magán, mikor érzi magát istentiszteleten, és mikor koncerten.

Mit tesz a zene a liturgikus szöveggel? Elmondja-eléneke? Társul hozzá, s ketten együtt érnek el hatást, egyetlen lelki folyamatban és szellemi történésben² egyesítve a zene hangulati-esztétikai és a szöveg teológiai erejét? Vagy a szöveg *engedélyezi* a zenét, de csakis a szöveg tartalom jelentőségének megemeléséeként, jelentése súlyának fokozásaként? Vagy talán a zene fogadja be a szöveget? Ám ez utóbbi esetben a zene nem egyszerűen befogadja, magába emeli, nem egyenrangú szövetségesevé, hanem önnön szövetségesevé teszi, ilyenformán a szöveg nem átalakuláson, *metamorfózison*, hanem *metabolizmuson* megy keresztül: a zene felemésztí.

Alapállításom szerint mihelyt a zene magába fogadja a liturgikus szöveget, előbb-utóbb a zene logikája kezd érvényesülni, és ez nem is lehet másképpen, mert ellenkező esetben a zene mint zene unalmas lenne. Ellene vethetik, mi a helyzet a gregoriánnal, hiszen az is zene! Nos, úgy vélem, a liturgikus gregorián nem zene a mai értelemben, hanem dallamba ágyazott *szövegmondás*. A maga idejében a szerzetesek valódi imának hallhatták, már csak azért is, mert nem a zene, hanem a szöveg dramaturgiája és a spiritualitás mozgása érvényesült ben-

²A lelki folyamat a lélek felemelkedése Istenhez, vagy beszélgetése Istennel [soliloquia animæ ad Deum — Ágoston], a szellemi történés a megváltás drámájának megjelenítése.

ne. Nem zenének, még kevésbé a mai értelemben vett művészetnek szánták, hanem kántálásnak, a szöveg megemelésének, ami nem a művészet régiójába emelte a liturgiát, hanem ünnepélyessé tette.

Manapság persze hiába hallgatnánk meg egymás után, egymást összehasonlítva egy gregorián vagy pravoszláv kórust és egy Bach motettát, vagy pláne egy Mozart misét, nem hallanánk tisztán a döntő különbséget. Egyként zenének, jóllehet különböző harmóniai világot képviselő zenének hallanánk mindet, mert mi már eleve a nyugati zenei kultúra klasszikus-romantikus fejleményei felől halljuk a régiókat is. Nincs tiszta hallás, minden hallás kulturálisan hangolt és színezett.

Ha tehát a zenét beengedjük a misére, akkor előbb utóbb érvényesül önaffirmációja, és a saját útját fogja járni. Ennek elégséges bizonyítéka a nyugati egyház zenetörténete, melynek folyamán, mint látható, a zene nem marad meg a háttérben, hanem a maga logikája szerint előbb csak részt, hamarosan azonban vezető szerepet követel magának. Az aláfestés kevés a számára, saját élete van, és azt idővel következetesen érvényesíti is. Adott esetben a mise kárára is. A gregoriántól hosszú út vezet Mozartig, de ez az út a *zene* immanens fejlődésének az útja, nem a liturgiáé, még kevésbé a liturgia teológiájáé. Ez utóbbiak keveset változtak. Annál inkább változott a zene: egyre jobban magához tért, és a liturgiából zene lett. Nem „liturgikus zene”, hanem tisztán, világosan, egyértelműen és diadalmasan *zene*.

Vallás és művészet különözése

Mi az oka ennek a túlterjeszkedésnek? Véleményem szerint először is a vallás és a művészet különözésében rejlik az ok, kivált a művészet ábrázoló karaktere folytán. Igaz, hogy ez a zenére kevésbé illik, mint mondjuk, az irodalomra vagy a képzőművészetekre, de azért érdemes megemlíteni, mert érzékelteti a vallás és a művészet különözöségét, ami a zene és vallás viszonyában is fennáll, természetesen a maga módján.

1. Ábrázolás és az Ábrázolhatatlan

A hit nem ábrázol, hanem belekapaszkodik a minimális mesterséges ábrázolási fogással bemutatott bibliai történésekbe, a szóba, illetve a szent szövegbe, beleértve a liturgia textusát is. Az ábrázolásban mindig van valami rajtaütésszerű: fogságba ejti az ábrázoltat, de az ábrázolót is, aki önmaga csapdájában nehezen tudja fenntartani az általa ábrázolt valóság ábrázolhatatlanságának tudatát, ami pedig a vallás világában teológiai szükségszerűség, különben bálványimádássá züllik. Igaz, hogy a hívő is, mint minden emberi gondolkodás szüntelenül képzetekkel segít magán, elképzelésekkel jeleníti meg a gondolati tartalmakat, vallási szereplőket és eseményeket. Amíg ezek a képzetek a szubjektumban vannak, addig elég képlekenyek, és bármikor másokra cserélhetők. Mihelyt azonban tárgyasulnak, tárgyi formában objektíválódnak, idővel, kivált, ha kulturális kánoni érvényesség kapcsolódik hozzájuk, fixálódnak, és képzetet irányító tekintélyre tesznek szert. A vallási valóságok leghitelesebb megjelenítője a szó,

³Manapság nem kell bizonygatni, hogy a vizualitás túlhatalma, a képek áradása a gyerekkortól kezdve milyen negatív hatással van a fantáziára, a gondolkodáshoz nélkülözhetetlen belső képzetalkotásra. Aki a televízióra bízva a gyermeki képzelet irányítását, az a szabad teremtés félelmetes és nagyszerű tapasztalatától fosztja meg gyermekét, akiben így nem alakul ki az a *képzelőerő*, ami nélkül lehetetlen *elgondolni* a lét formákban, alakzatokban, színekben, hangulatokban végtelenül gazdag valóságát.

⁴Napjaikban Bach oratóriumait többnyire koncert formájában adják elő, nem a hit, hanem az esztétikai élvezet ébresztésének igényével.

amely úgy mozgósítja a képzeletet, hogy nem köti meg alakját, miközben megadja a tartalmát. Így változó képzeleti forma és kép esetén is ugyanaz a mentális tartalom tud megjelenni a hívőben, nincs kívülről érkező kép, ami a legszelídebb formájában is hatással, mégpedig irányító hatással van a képzeletre. A képzelet spontán szabadsága, ha nem is éppen szertelensége — bármilyen különösen hangzik — a helyes vallási gondolkodás egyik fontos feltétele.³

Az ábrázolás előbb-utóbb a saját törvényszerűségeit fogja alkalmazni az ábrázolton, és ez igaz minden művészeti megnyilvánulásra a festészettől a zenéig: minden kor a maga ízlése és művészeti koncepciója, dramaturgiája és divatja szerint mutatja be az eseményt, úgyhogy maga az esemény már inkább csak apropó a megrendelő számára gondolatainak, a művész számára pedig mesterségbeli tudásának, képességeinek a bemutatására. A forma rátelepszik a tartalomra, a hittartalom az előadás alá szorul. A zene esetében az ábrázolás csak fokozatosan kerül előtérbe, a gregorián még nem ábrázol, hanem a szöveget deklamálja, a reneszánszban már elkezdődik, a barokkban pedig jól hallhatóvá válik a zenei ábrázolás. Ennek kiváló példája Bach bármelyik oratóriuma.⁴

A keleti egyház képezi az ellenpróbát: liturgiája és vallási élete nem engedi meg a tartalom háttérbe szorulását a kifejezési eszközök javára: lásd ikon, stabil formák. Az ortodox ének nem részesíti előnyben a szólót, inkább kórus, és nincs benne semmi feltűnő, például zenekari kíséret (ez az utolsó tördőfés a liturgiába!).

2. Isten és ember — vallás és művészet tárgyi különbözősége

A másik ok a tárgy különbözősége: más a tárgya a hitnek, vallásnak, és más a művészetnek. A liturgia Istenről, Isten tetteiről szól. A művészet az európai reneszánsztól kezdve az emberről, speciálisan az ember teremtő képességéről. Ez a teremtő képesség egy darabig még vallási talajon áll, de hamarosan elhagyja a teológiai kereteket, és a művészetet művelő ember merőben művészi teremtő leleményének ünneplése lesz. A korábbi hitvallás — tudniillik hogy az emberi teremtő erő részesedés Isten teremtő erejében, s így közvetve Isten dicsőségét nyilvánítja ki — a reneszánsz korában átadja helyét az emberi bravúr igazolásának, s ezzel az ember önigazolásának. A művészi alkotások immár nem annyira Isten szentségét mutatják fel, éneklük meg, mint inkább alkotójuk, a zene esetében egyben előadójuk kiválóságát. Luther módján fogalmazva: emberi dicsekvés váltja fel Isten dicséretét.

3. A zene hatásmechanizmusa, az érzelmek

Mit tesz a zene a liturgia szövegével, milyen hatással van *tartalmi* befogadására? Elsőre azt mondhatjuk, hogy elragadja az embert, eltéríti figyelmét a szövegről, és bizonyos hangulati áramlásba helyezi. Pedig a liturgia szövege önmagában is képes érzelmi hatást kiváltani, jóllehet nem ez az elsődleges feladata, hanem inkább az ember *coram deo*, Istenre hangolt létének tudatosítása a megragadó értelmén túl, de semmiképpen nem az érzelmek közegeiben a megérezés, az átér-

⁵A gondolatmenet az egyszerűség és rövidség kedvéért, de némileg a zenetörténeti pontosság kárára fogalmaz sarkosan, amikor markánsan az érzelmeket rendeli a zenéhez. A valóságban a zenének is lehet, sőt van is gondolati tartalma. Csak hogy míg a liturgia üdvörténeti és üdvösségi relevanciákat fejez ki szóban, kijelentésben, imában és tanításban, a zene közelebb áll a szó keltette érzelemhez, mint magához a szójelentéshez, és ez utóbbit, ha egyáltalán törekszik rá, az előbbi közvetítésével éri el. A zenének textúrája van, a liturgiának textusa.

Ha a zene intellektuális tartalmat akar közvetíteni, maga is a szóhoz fordul.

⁶Vö. Ágoston: Isten a legtávolabb van tőlem, ugyanakkor közelebb van hozzám, mint én önmagamhoz.

⁷Elvégre a keresztyén áldozatban Isten mutatja be önmagának az áldozatot: önmagát.

zés módján. A zenét nem értjük, mert az érzelemnek szól. A liturgia szövegét sem értjük hétköznapi módon, mert egyfajta varázsszöveg: mondjuk és belekapaszkodunk, nem értjük, de bízunk igazában, nem tudjuk felfogni, de bízunk abban, hogy felfog bennünket és magával ragad. Vajon nem ez lenne a hit lényege, ereje, munkája?

A zene érzelmeket fejez ki, és érzelmeket kelt.⁵ Ha a liturgiában a zene alkalmazásával túlsúlyba kerülnek a hangulati elemek, akkor komoly károsodás éri a keresztyén hitvallást. Az ugyanis nem emberi érzelem, hanem isteni értelem: Isten szava, és ennek a szónak az emberi meghallása, Isten cselekvése, és ennek a cselekvésnek az emberi követése. Az érzelem másodlagos. Nem az érzelem fakaszt hitet, hanem a hit fakaszt érzelmet. Ehhez azonban a hitnek a saját módján kell artikulálódnia, mert csak így tudja megválogatni és fegyelmelni a spontaneitásából következően szeszélyes és ingatag érzelmet. A liturgia pedig elsősorban hitgazságok felsorolása és hittitkok bemutatása, és csak ennek nyomán érzelmek keltése.

A vallás mint távolság és mint szöveg

A vallás a távolság és a közelség mindkét irányban beláthatatlan és ebből következően emberileg uralhatatlan dimenziója. A távolságé, amennyiben a legtávolabbihoz, az abszolút transzcendenshez, és a közelségé, amennyiben a legközelebbihez, az abszolút immanenshez viszi az embert, tehát a világon túli Istenhez és a benne élő Istenhez, aki ugyanaz az Isten.⁶ Az ember egyik iránynak sem ura, hanem vándora: zarándokol Isten felé, és alámerül önmaga mélységébe. A külső és belső végtelenség erői hordozzák, átadja magát nekik, de úgy, hogy közreműködik velük. Ez a hit. A hiteles vallásban ez a két végtelen között feszülő dimenzió és a benne zajló mozgás egyensúlyban van, erre feszül rá az ember, és ez adja vallási értelemben lelkének feszültségét, és egyben roppant tágasságát, midőn kifelé és befelé nyújtózkodva el akarja érni léte transzcendens és immanens végpontját. Ma ez az egyensúly felborult, mégpedig a belső, az immanencia (vagy más fogalommal: a szubjektivitás) javára. Ám ha a belső, az immanencia transzcendens ellensúly és kiegyenlítő erő nélkül marad, akkor bizonyos értelemben az ember zsákmányává válik: mivel a lélekben történik, azt hiszi, lelki történéssel van dolga, holott a lélek csak a helye, közege, eszköze, de nem irányítója a vallás belső életének. A vallás nem lelki történés, a teológia nem pszichológia.

A zene a lélek műve és a lélek hangja. A liturgia szövege, kivált a Credo, a Miatyánk és az áldozat mondatai a transzcendencia beszéde, amit a lélek hallgat és utánamondva átenged magán, és önmaga legmélyére ereszt. A szöveg maga végzi — ha úgy tetszik, mintegy mágikusan — a munkát: kívülről belehasít az emberbe, átjárja lelkét, és a mélyére hatol. A középkori misztikus azt mondaná, hogy a transzcendens Isten beszél az immanens Istenhez, azaz Isten szava önmagát mondja ki önmagának,⁷ az ember pedig megtisztul: ez a szédítő erő, ami átviharzik rajta Istentől Istenig, kisöpri belőle mindazt, ami

nem elég szilárd és ellenálló, ami nem méltó a Szenthez. Ezt a katarzist mindenki megélheti, akivel az adventi szent előkészület idejében *meg-történt* egy csöndes roráté mise.

Néhány szó a mai állapotokról

Összekeverednek a dolgok. Ám a keveredés eredménye nem feltétlenül az összetevők erejének egyesülése, hanem valami új mixtúra létrejötte, ami nem magába építi, hanem magában mint új szubsztanciában el-tünteti az összetevőket. A modern életre egyébként is jellemző a kevercs, a tiszta formák hiánya, és ezzel — mivel az életet formák artikulálják és rendezik élhető emberi valósággá — a tiszta élet hiánya a maga for-mai változatosságával. Bajban van a lélek, a zene és a vallás.

Kezdjük a lélekkel. Mivel nincsenek tiszta formák, melyek a ma-guk erejével ragadnak meg, ezért a lélek belekapaszkodik mindenfelébe, ami egy kicsit is kívánatosnak tűnik számára. Az erős formák hiányának idején, amikor minden diffúz körülötte, és nincs része valódi erőta-pasztalatban — ezért semmi nem készíti bátor hűségre —, kényte-len megelégedni törpe, gyorsan ható, hirtelen örömmel. Ez szenti-mentálissá teszi. Egyszerre vagyunk fáradtak, szkeptikusok, kiégettek — és szentimentálisak, könnyű prédája minden jöttment, illékony ér-zelemnek. Ezzel az átlagos lelkülettel lépi át az ember a templom kü-szöbét. Ebben a lelki helyzetben kell a vallásnak helytállnia.

Bajban van a zene is. Bár talán a földgolyón soha nem szólt egy idő-ben ennyi zene és ilyen változatosságban, az embernek mégis az a be-nyomása, hogy a könnyű — túl könnyű! — elérhetőség nem csupán profanizálja, hanem teljes mértékben pervertálja a zenét: mindenhol, minden eszközön mindenféle zenének nevezett hangáradat önt el ben-nünket a benzinkúttól a bevásárlóközpontig, a telefonhangtól a rek-lámokig. Hordalékszerűen örvénylik körülöttünk, és — hiába minden ellenállás — bennünk is. Zene-tapasztalatunk zavaros. Szüntelen han-gos jelenléte közönségesnek és súlytalannak mutatja a zenét. Ez meg-határozza a percepciókat. Ha a misén is zene van, akkor oda is ma-gunkkal visszük a külső világban nyert zene-észlelésünket.

Bajban van a vallás is. Ezt ezúttal nem is részletezem, annyira nyil-vánvaló, bár a pontos láttelelet megállapítása nem könnyű. Mindenesetre ebből a bajból a nagy klasszikus misék zenéje se menekít ki, egyrészt azért nem, mert azok az európai művészetre a reneszánsztól fogva jel-lemző és egyre erősödő önaffirmáció folytán önmagukat éneklik, nem a Mindenhatót, másrészt azért, mert a mai szentimentalizmus eleve félreérti, pontosabban félreérzi a zene által amúgy is elfedett vallási mondanivalót. Mozart röpteti a lelket, nem megtéríti. A szentimen-tális lélek pedig röpi a szeretet, és azt hiszi, a fenséges harmóniák ívén ringatózva máris eljutott a Fenségeshez, így a liturgia kemény szövegét már nem is szükséges meghallani és a szívére venni. — A kortárs zene pedig jobbára ön-maga kísérleteiben fulladozik, az emberre sincs te-kintettel, nemhogy a Mindenhatóra.

⁸Hasonló visszahúzóásra van szükség, mint amit Jean-Luc Marion ír le a modern kép és az ikon viszonyában: „Az ikon megfordítja a kép modern logikáját: egyáltalán nem arra törekszik, hogy saját dicsőségével hivatkozva a dologgal egyenértékűnek mutassa magát, hanem, épp ellenkezőleg, lemossa arcáról a látható presztízséből fakadó festéket annak érdekében, hogy egy érzékelhetetlen áttetszőség ténylegesen átengedje a fényt az ellentétes tekintet számára. Az ikon nem arra tart igényt, hogy lássuk, hanem inkább felkínálja számunkra annak a lehetőségét, hogy keresztülálljunk rajta, vagy hogy hagyjuk magunkat látni általa. Az ikon mint lerontott, legyöngített — átszűrt — kép hagyja, hogy felbukkanjon általa egy másik tekintet, amelyet láthatóvá tesz. Az ikon visszahúzódik a láthatatlan evidencia közegébe, amelyről mégis árulkodik.” Vö. *A látható kereszteszövése*. (Ford. Cseke Ákos.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2013, 138–139. — Vö. Martin Buber: *Istenfogyatkozás. Vizsgálódások vallás és filozófia kapcsolatáról*. (Ford. Gáspár Csaba László.) Typotex Kiadó, Budapest, 2017, 15, 56–57.

A vallás mindig valamiféle kontrasztvalóságot jelenít meg. A zene mai értékvesztése, pervertálódása idején a valódi kontrasztot a mise póré és szigorú szövege képviseli, a recitált és súlyos textus, megfosztva minden zenétől, mert az lekerekítve tompítaná a hatást, megszelídítené a kemény szavak, félelmetes mondatok, kijelentések és parancsok pörölyszerű erejét. Elég, ha a szavak betöltik a lelket, ne védekezzék zenével, amely könnyű szárnyat ad neki, és könnyed repüléssel ámitja, amikor éppenséggel magába kellene zuhannia, és össze kellene törnie, hogy azután a mise bizonyos pontján — kegyelemben, esetleg — megtörténjék vele a feltámadás. Ha végig énekel, mikor hal meg? Ha nem hal meg, hogy támad föl? Ha valaki olyan istentiszteleten vesz részt, amelynek zenéje Mozart *Koronázási miséje*, annak a zene *ellenében* kell bekapcsolódnia a liturgia szent cselekményébe. De vélhetően a zene fog győzni. Akkor miért nem megy inkább koncertre? Mi nek áltatja magát, hogy misét hallgat, amikor valójában Mozart zenéjét hallgatja, és abban gyönyörködik, nem pedig saját bűnössége fölött rémüldözik, Isten ítéletétől reszket és megváltó irgalmát féli. A liturgia nem a gyönyörködés, hanem az istenfélelem helye.

Mi hát a teendő?

Ezek után jogos a kérdés: milyen zenébe ágyazódjék a liturgia. Válaszom: a jelen állapotban semmilyenbe, vagy csak olyanba, ami szerényen visszahúzódik, nem ragyog, nem vonja magára a lélek figyelmét, jószerevével még hangulatot sem kelt; olyan, mintha nem is lenne.⁸ Amíg az ember a *jelenlegi* világból lép be a liturgikus térbe, addig ebben a térben nem lehet jelen *ennek* a konkrét életvilágnak semmilyen eltorzult, pervertálódott eleme. Sajnálatos, hogy éppen a muzsikára kell kimondani az anatómát, de ínséges időben ezt kell tenni. A zene amúgy is letűnőfélben van a világban. Túl közönséges és eszközszerűvé, könnyen elérhetővé vált, csak kevés helyen őrzi méltóságát, nagyszerűségét, titokzatos érinthetlenségét — ami azért oly titokzatos, mert mégiscsak emberek szólaltatják meg nagyon is fizikai eszközökön, de ha valóban megszólal, ha *muzsika* szólal meg, akkor érinthetetlennek mutatkozik, olyasminek, ami valamiként meghaladja az embert, függetlenül attól, hogy a közreműködésével létezik. A templom azonban nem adhat helyet még a zene méltóságát megőrzött műveknek és előadásoknak sem, mert azok esztétikai erejüknél fogva olyan emocionális hatást fejtenek ki, ami elnyomja a liturgia spirituális erejét. Az üdvösségtörténet tanúsága szerint a végtelen hatalmú Isten végtelenül gyenge tud lenni a véges világ végtelenül zavaros közegében. Legalább a misén adjunk esélyt és lehetőséget neki, hogy a saját szavával szólítson meg, és a saját csendjével itasson át bennünket.

Aztán jöhet megint a világ lármája, és néhány kiválasztott-kitüntetett helyén a valódi muzsika ritka és becses pillanata, mondjuk, Wolfgang Amadeus Mozart *Koronázási miséje*.

Amire legalább annyira szomjazik a lélek, mint a megváltásra.

